

KOMPETENCJE LINGWISTYCZNE, SOCJOLINGWISTYCZNE, PRAGMATYCZNE I FUNKCJONALNE W UCZENIU SIĘ I NAUCZANIU JĘZYKA WEDŁUG STANDARDÓW EUROPEJSKIEGO SYSTEMU OPISU KSZTAŁCENIA JĘZYKOWEGO

Streszczenie. Referat przedstawia jedno z zagadnień zawartych w dokumencie Rady Europy pt. „Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie”, dotyczące różnorodnych kompetencji mających wpływ na zachowania komunikacyjne i językowe. W aspekcie ogólnym są to cztery podstawowe grupy, tj wiedza deklaratywna, wiedza proceduralna, kompetencje egzystencjalne oraz umiejętność uczenia się. Głównym celem pracy jest omówienie bardziej specyficznych kompetencji komunikacji językowej, obejmujących kompetencje lingwistyczne, socjolingwistyczne, pragmatyczne i funkcjonalne.

Europejski system opisu kształcenia językowego : uczenie się, nauczanie, ocenianie (ESOKJ) jest zbiorem powszechnych europejskich standardów, stanowiących bazę dla szczegółowego opracowania programów językowych, wytycznych dla programów nauczania, egzaminów i podręczników. Określono tu sześć poziomów biegłości językowej i wprowadzono ujednoliconą skalę opisu kompetencji językowych w zakresie pięciu sprawności - słucham i rozumiem, czytam i rozumiem, rozmawiam, mówię, piszę na trzech poziomach kompetencji :

- Podstawowy A, podzielony na dwa poziomy : A1 – Breakthrough (elementarny) i A2 – Waystage (niższy średniozaawansowany)
- Samodzielności B, z podziałem na B1 - Threshold (średniozaawansowany) i B2 - Vantage (wyższy średniozaawansowany)
- Biegłości C, w rozbiciu na C1 – Effective Operational Proficiency (zaawansowany) i C2 – Mastery (wysoko zaawansowany).

ESOKJ wyszczególnia różnorodne kompetencje i zdolności wykorzystywane przez użytkowników języka do osiągnięcia zamierzeń komunikacyjnych :

- Wiedzę deklaratywną (savoir) o świecie, społeczeństwie i kulturze;
- Wiedzę proceduralną (savoir-faire) czyli umiejętności praktyczne i specjalistyczne w zakresie spraw zawodowych, społecznych i wypoczynku;
- Kompetencje egzystencjalne (savoir-être) czyli postawy, motywacje, systemy wartości, przekonania i cechy osobowości;
- Umiejętność uczenia się (savoir-apprendre) czyli świadomość językowa i komunikacyjna, umiejętności fonetyczne, uczenia się i nauczania oraz umiejętności heurystyczne czyli samodzielne rozwiązywanie zagadnień i nacisk na aktywną postawę, rozwijającą samodzielność myślenia.

Bardziej specyficzne kompetencje komunikacji językowej podzielić można na trzy grupy :

1. **kompetencje lingwistyczne**
2. **kompetencje socjolingwistyczne**
3. **kompetencje pragmatyczne.**

W obrębie **kompetencji lingwistycznych** wyróżniono kompetencje : leksykalną, gramatyczną, semantyczną, fonologiczną, ortograficzną i ortoepiczną.

Kompetencja leksykalna to wiedza i umiejętności w zakresie stosowania słownictwa danego języka, na co składają się elementy leksykalne i gramatyczne. Elementy leksykalne to grupa obejmująca gotowe, złożone z kilku słów wyrażenia, zapamiętywane i stosowane jako całość. Są to, przykładowo :

- formuły zdaniowe, jak pozdrowienia („How are you getting on?” - „Jak się masz?” , „Remember me to your brother!” - „Pozdrów brata ode mnie!”), przysłowia („All that glitters is not gold” - „Nie wszystko złoto, co się świeci”), archaizmy („Off with her head!” - „Ściąć ją!”)
- idiomy frazeologiczne, jak metafory („He hit the ceiling” - „Zirytował się”, a dosłownie - „Uderzył w sufit”, “He spilt the beans” - „Puścił farbę”, a dosłownie - „Wysypał fasolę”, „She has bats in the belfry” - „Ona ma nierówno pod sufitem”, a dosłownie - „Ma nietoperze w dzwonnicy”), wyrażenia wzmacniające („as busy as a bee” - „pracowity jak mrówka”, „as black as coal” - „czarny jak węgiel”)
- gotowe konstrukcje, uzupełniane o słowa i zwroty nadające pożądane znaczenie („Could you, please...”, „Would you mind...” - „Czy mógłbyś..”, „Czy nie miałbyś nic przeciwko...”)
- czasowniki złożone („to cut down on sth” - „ograniczyć coś”, „to run out of” - „wyczerpać zapas”)
- wyrażenia przyimkowe („to the left from” - „na lewo od”)
- gotowe kolokacje („to give regards” - „pозdrowić”, „to give an answer” - „odpowiedzieć”, „to give sb a wave” „pomachać komuś”).

Innym przykładem elementów leksykalnych są pojedyncze formy słowne, jak rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki, przysłówki, a także zestawy leksykalne („seasons of the year” - „pory roku”). Wlicza się tu również zestawy gramatyczne i semantyczne (przedimki, zaimki, przyminki, czasowniki posiłkowe, spójniki i partykuły).

Kompetencje gramatyczne to znajomość i umiejętność stosowania źródeł gramatycznych danego języka czyli rozumienie i wypowiedzianie się przy użyciu prawidłowo skonstruowanych wyrażeń i zdań w oparciu o zasady gramatyczne. ESOKJ określa pewne parametry i kategorie, stosowane powszechnie w opisie gramatycznym. Wyróżnia się tu :

- elementy (morfemy, afiksy, słowa)
- kategorie (liczba, przypadek, rodzaj, rzeczowniki policzalne i niepoliczalne, czasowniki przechodnie i nieprzechodnie, strona czynna i bierna, czasy: przeszłe, teraźniejsze i przyszłe, forma dokonana i niedokonana)
- klasy (konjugacje, deklinacje, otwarte klasy słów: rzeczowniki, czasowniki, przymiotniki i przysłówki oraz zamknięte klasy słów - elementy gramatyczne: przedimki, zaimki itp.)
- struktury (słowa złożone, frazy rzeczownikowe i czasownikowe, zdania główne, podrzędne, współrzędne oraz proste)
- procesy opisowe (nominalizacja tzn. przekształcanie zdań na odpowiednie, nie zawierające czasownika w części orzeczeniowej, afiksacja tj. tworzenie wyrazów pochodnych przez dodawanie afiksów czyli prefiksów i sufiksów do wyrazów podstawowych, supletywizacja tzn. układanie form składających się na słowa nie

związane pokrewieństwem etymologicznym - „a man - people” : „człowiek - ludzie”, stopniowanie i transformacja)

- związki (rządu czyli czasowników z rzeczownikami, zgody czyli przydawek z wyrazem określającym przynależność, tworzone przez wyrazy nieodmienne lub wyrażenia przymikowe w funkcji okolicznika - „He was walking down the street” : „Szedł ulicą”).

W obrębie kategorii i parametrów gramatycznych rozróżnia się morfologię oraz składnię. Morfologia dotyczy wewnętrznej organizacji słów, które można analizować pod względem morfemów, słowotwórstwa oraz innych metod przekształcania (zmiana samogłoski i spółgłoski w odmianie czasowników nieregularnych, formy zerowe, np. „information” - „informacja”, „hit” - „uderzyć”). Składnia dotyczy budowania zdań ze słów pod względem kategorii, elementów, klas, struktur, procesów i związków. Umiejętność organizacji zdań w celu przekazania znaczenia stanowi podstawowy aspekt kompetencji komunikacyjnej.

Kompetencja semantyczna dotyczy świadomości uczącego się oraz kontroli organizacji znaczenia wypowiedzi. Semantyka leksykalna obejmuje pytania o znaczenie wyrazów, np. : związek słowa z kontekstem ogólnym, związki interleksykalne (synonimy i antonimy, kolokacje, analiza składnikowa itp.). Semantyka gramatyczna dotyczy znaczenia elementów gramatycznych, kategorii, struktur i procesów, natomiast semantyka pragmatyczna zajmuje się związkami logicznymi, jak wynikanie, domniemywanie, implikowanie itd.

Kompetencja fonologiczna wiąże się z umiejętnością percepcji i tworzenia fonemów językowych (wariantów głoski), cech fonetycznych o określonych fonemach (modulacja głosu, wygładzanie, unosowanie, wymowa spółgłosek zwarto-wybuchowych, np. „t” i „d”), kompozycji fonetycznej słów (struktura sylabowa, akcent), fonetyki zdania (akcent i rytm zdania, intonacja) oraz redukcji fonetycznej (redukcja samogłoski, mocne i słabe formy, asymilacja i elizja, czyli opuszczenie wygłosowej samogłoski lub spółgłoski wyrazu przed samogłoską nagłosową następnego wyrazu, np. francuskie „l’esprit” zamiast „le esprit”).

Kompetencja ortograficzna tyczy się umiejętności percepcji i tworzenia symboli, z jakich składają się teksty pisane. Systemy pisowni wszystkich języków europejskich oparte są na zasadach alfabetycznych, a zatem uczący się powinni znać i umieć odróżniać oraz tworzyć kształty małych i dużych liter w druku i kursywie, znać prawidłową pisownię słów wraz z formami skrótowymi, znaki interpunkcyjne oraz zasady ich stosowania, konwencje typograficzne (systemy miar liniowych stosowanych w poligrafii) oraz odmiany czcionek, a także powszechnie stosowane znaki logograficzne, np. @, &, \$, #.

Kompetencja ortoepiczna to umiejętność głośnego odczytywania przygotowanego tekstu lub stosowania w mowie słów wyrażonych pierwotnie w formie pisemnej. Jest to znajomość zasad pisowni, umiejętność korzystania ze słownika wraz ze znajomością znaków transkrypcji fonetycznej konieczna dla prawidłowej wymowy.

Kompetencja ta obejmuje również znajomość form pisemnych, a zwłaszcza znaków interpunkcyjnych oraz umiejętność analizy dwuznaczności (np. homonimów) w kontekście.

Drugą grupę kompetencji komunikacji językowej stanowi **kompetencja socjolingwistyczna**. Obejmuje ona wszelkie umiejętności niezbędne dla komunikacji społecznej w danym języku, tzn. wskaźniki lingwistyczne relacji społecznych, zwroty grzecznościowe, powiedzenia, różne style wypowiedzi oraz dialekty i sposoby wymowy, charakterystyczne dla danej społeczności.

Istnieją różne **wskaźniki lingwistyczne**, specyficzne dla danego języka i kultury w zależności od statusu, rodzaju relacji, czy też charakteru rozmowy. W użyciu są zatem zarówno zwroty formalne, jak i nieformalne w pozdrowieniach („Good evening” lub „Hi!” - „Dobry wieczór” lub „Cześć!”, „It was nice to have met you!” lub „Bye-bye!” - „Miło było pana poznać!” lub „Cześć!”), w sposobie zwracania się do siebie („Madame”, „Dear Mrs

Crane” lub „Jane”, „Honey” - „Proszę pani”, „Szanowna Pani Crane” lub „Jane”, „Kochanie”), a także w doborze wykrzykników.

Zwroty grzecznościowe różnią się w zależności od kultur i, rozumiane zbyt dosłownie, mogą być powodem nieporozumień. ESOKJ wyróżnia kilka rodzajów tego typu zwrotów, np. grzeczność „pozytywna” (okazywanie zainteresowania, wyrażanie podziwu i wdzięczności, wręczanie upominków, przejawy gościnności), grzeczność „negatywna” (groźby, rozkazy, wyrażanie niezadowolenia, zakazy), właściwe stosowanie wyrażen „please”, „thank you”, niegrzeczność (celowe lekceważenie konwenansów grzecznościowych tj. obcesowość, okazywanie gniewu, zniecierpliwienia lub wyższości).

Powiedzenia i mądrości ludowe uosabiają wartości kulturowe danego narodu. Używa się ich często zarówno w mowie potocznej, jak i w mediach, np. w tytułach prasowych i przez to stanowią istotny czynnik aspektu lingwistycznego kompetencji socjokulturalnej. Wymienić tu można przysłowia, np. „Never look a gift horse in the mouth” - „Darowanemu koniowi nie zagląda się w zęby”, idiomy, np. „to have a bee in the bonnet” - „mieć obsesję”, znane cytaty, np. „Ask not what your country can do for you; ask what you can do for your country” - „Nie pytaj, co twój kraj może zrobić dla ciebie; zapytaj, co ty możesz zrobić dla swojego kraju” (JFK) oraz różnego typu wyrażenia, jak wierzenia („One swallow doesn’t make a summer” - „Jedna jaskółka wiosny nie czyni”), truizmy („Still waters run deep” - „Cicha woda brzegi rwie”) i wartości („It’s pay dirt” - „To czysty zysk”).

W różnych sytuacjach używa się odmiennych **stylów wypowiedzi**, specyficznych zwrotów i słownictwa. Różnica ta zarysowuje się najjaskrawiej przy porównaniu stylu formalnego z nieformalnym, np. „Do you really think so?” - „Naprawdę tak sądzisz?” (styl formalny) i „No kidding!” - „Naprawdę?” (styl nieformalny).

Kompetencja socjolingwistyczna to także umiejętność rozróżniania wskaźników lingwistycznych dla różnych **dialektów i typów wymowy**, charakterystycznych dla danej klasy społecznej, regionu, narodowości, przynależności do grupy etnicznej lub zawodowej. Do grona takich wskaźników zalicza się leksykon, gramatykę, fonologię, charakterystykę głosową (rytm, głośność), czy też mowę ciała. Rozpoznanie takich cech dialektalnych ułatwia ocenę rozmówcy i komunikację.

Trzecią kategorię kompetencji komunikacji językowej stanowią **kompetencje pragmatyczne**. Pragmatyka to dział semiotyki (ogólna teoria znaku); nauka o ludzkim zachowaniu zajmująca się stosunkiem między językiem (komunikowanie, wyrażanie, rozumienie), a tymi, którzy się nim posługują. Kompetencje pragmatyczne dotyczą zatem znajomości zasad, według których wiadomości (przesłania) są:

- organizowane, budowane i układane („kompetencja prowadzenia rozmowy”)
- stosowane w pełnieniu funkcji komunikacyjnych („kompetencja funkcjonalna”)
- szeregowane pod względem schematów interakcyjnych i transakcyjnych („kompetencja twórcza”).

Kompetencja prowadzenia rozmowy to umiejętność szeregowania zdań w zrozumiałą całość pod kątem tematu rozmowy, udzielania informacji, logicznego następstwa wydarzeń, wykazywania przyczyny i skutku, stosowania właściwego stylu i skuteczności retorycznej.

Tworzenie tekstów to znajomość konwencji twórczych w obrębie danej społeczności, tj. konstruowanie informacji spełniających rozmaite mikrofunkcje (opis, narracja, ekspozycja), sposób opowiadania historii, dowcipu, czy anegdoty, budowanie napięcia, a także właściwe rozplanowanie i oznakowanie tekstów pisanych (listów, esejów).

Kompetencja funkcjonalna dotyczy zastosowania wypowiedzi ustnej i tekstów pisemnych w komunikacji do szczególnych celów funkcjonalnych, czyli tematów będących przedmiotem dyskusji, konwersacji, refleksji lub pracy pisemnej jako obiekt zainteresowania w indywidualnych działaniach komunikacyjnych. Istnieje wiele sposobów klasyfikacji

kategorii tematycznych. „Threshold Level 1990”, rozdział 7 przedstawia podział na następujące tematy :

1. identyfikacja osobista
2. dom i środowisko
3. życie codzienne
4. czas wolny, rozrywki
5. podróżowanie
6. relacje z innymi ludźmi
7. zdrowie
8. edukacja
9. zakupy
10. jedzenie i picie
11. usługi
12. miejsca
13. język
14. pogoda.

Każdą z tych kategorii podzielić można na podkategorie, przykładowo temat nr 4, „czas wolny i rozrywki”, obejmuje następujące zagadnienia :

- wypoczynek
- hobby i zainteresowania
- radio i telewizja
- cyrk, kino, teatr, koncerty, opera
- wystawy i muzea
- pasje intelektualne i artystyczne
- sport
- prasa, czytelnia, biblioteka
- życie towarzyskie
- gry karciane
- dyskoteka

Interlokutorzy podlegają interakcji, gdzie każda inicjatywa pociąga za sobą odpowiednią reakcję i rozbudowuje daną interakcję poprzez kolejne etapy, poczynając od wstępnej wymiany słów i kończąc konkluzją. Kompetentni rozmówcy posiadają umiejętność kontrolowania przebiegu tego procesu. Makrofunkcja charakteryzuje się strukturą interakcyjną, natomiast bardziej złożone sytuacje wymagają zastosowania kolejnych makrofunkcji, uszeregowanych pod względem formalnych i nieformalnych wzorów interakcji społecznej.

Mikrofunkcje to kategorie funkcjonalnego zastosowania pojedynczych wypowiedzi. W rozdziale piątym „Threshold Level 1990” podzielone są one następująco :

1. przekazywanie i poszukiwanie opartych na faktach informacji
2. wyrażanie postaw i zasięganie opinii
3. perswazja
4. prowadzenie życia towarzyskiego
5. konstruowanie rozmowy (28 mikrofunkcji, np. inicjowanie, zwroty, zakończenie)
6. poprawianie komunikacji (16 mikrofunkcji).

Makrofunkcje to kategorie funkcjonalnego zastosowania dyskusji ustnej lub tekstu pisanego, składających się z szeregu zdań, na przykład :

- opis
- narracja
- komentarz

- ekspozycja
- egzegeza, czyli wyjaśnianie i komentowanie
- argumentacja
- perswazja itd.

Kompetencja funkcjonalna obejmuje także umiejętność stosowania wzorców interakcji społecznej, stanowiących podłoże komunikacji, jak np. wzory wymiany słów. Czynności komunikacji interaktywnej można połączyć w następujące pary :

- pytanie - odpowiedź
- stwierdzenie - zgoda lub sprzeciw
- prośba, oferta lub przeprosiny - akceptacja lub odrzucenie
- pozdrowienie lub zwrot grzecznościowy - odzew.

W dłuższych transakcjach i interakcjach występują trójwiersze, gdzie pierwszy rozmówca reaguje na odpowiedź interlokutora. „Threshold Level 1990”, rozdział 8 przedstawia, przykładowo, ogólny schemat dotyczący sytuacji zakupu towarów lub usług :

1. dotarcie do miejsca transakcji (sklepu, restauracji, dworca, hotelu) i odszukanie właściwego działu, stoiska, stanowiska, recepcji itd.
2. nawiązanie kontaktu
3. wybór towaru lub usługi, w tym dyskusja na temat jakości, koloru, rozmiaru, proponowanej oferty
4. zakup towaru lub usługi (pytanie o cenę, uiszczenie płatności, wydawanie i odbieranie reszty i pokwitowania)
5. pożegnanie (wymiana zwrotów grzecznościowych).

Generalnie mówiąc, najważniejszymi czynnikami determinującymi funkcjonalny sukces użytkownika języka są płynność, czyli umiejętność formułowania i rozwijania myśli oraz precyzja zdaniowa. Uczący się na poziomach A1 i A2 potrafi w prosty sposób wyrazić swoje prośby i życzenia oraz zrozumieć podstawowe informacje, na poziomach B1 i B2 wyraża się stosunkowo swobodnie, budując zrozumiałe i bardziej szczegółowe przekazy, natomiast na poziomach C1 i C2 samodzielnie tworzy płynne, spontaniczne wypowiedzi poprawne gramatycznie i z użyciem zaawansowanych struktur zdaniowych.

Podsumowując omówione założenia ESOKJ można stwierdzić, że ponieważ język jest narzędziem komunikacji między ludźmi, wszystkie kompetencje językowe czyli suma wiedzy i umiejętności pozwalających użytkownikowi na osiągnięcie zamierzonego celu komunikacyjnego, a rozwijane na drodze doświadczeń, przyczyniają się w pewnym stopniu do doskonalenia zdolności komunikacji i podnoszenia poziomu mobilności i wielojęzyczności, a zatem do zacieśniania więzi międzykulturowych i rozwijania świadomości interkulturowej społeczeństw.

BIBLIOGRAFIA

1. „Common European Framework of Reference for Languages : Learning, teaching, assessment”, Council for Cultural Co-operation, Education Committee, Modern Languages Division, Strasbourg, Cambridge University Press, 2003
2. Elżbieta Gajek, „Edukacja językowa w Unii Europejskiej, Informator i przewodnik internetowy dla nauczycieli”, Fraszka Edukacyjna Sp. Z o.o., Warszawa 2004
3. „Poliglota, Edukacja Językowa Dzieci”, nr 2, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej, Częstochowa 2005
4. Witold Doroszewski, „Podstawy Gramatyki Polskiej”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1963

5. <http://www.angielski.pisz.pl/cef.html>
6. <http://www.wsh-leszno.pl/NSJO/Tabela.htm>
7. <http://www.pti.joannafemiak.pl/index.php?q=node/46>
8. <http://www.pti.joannafemiak.pl/index.php?q=node/48>

LINGUISTIC, SOCIOLINGUISTIC, PRAGMATIC AND FUNCTIONAL COMPETENCES IN LEARNING AND TEACHING A LANGUAGE ACCORDING TO STANDARDS OF COMMON EUROPEAN FRAMEWORK

Abstract. The paper presents one aspect of The Common European Framework, i.e. various competences that influence communication and language activities. Generally they can be divided into four groups : declarative knowledge (savoir), skills and know-how (savoir-être) and ability to learn (savoir-apprendre). Special attention ,however, has been paid to more specific competences among which we can count linguistic competences (lexical, grammatical, semantic, phonological, orthographic and orthoepic) as well as sociolinguistic and pragmatic ones.